

Hemlöshetsforskare: "Svårt växla från nolltolerans till harm reduction"

Många människor självmedicinerar när livet ställs på ända. Därför hänger drogpolitik och hemlöshetspolitik nära samman. Om svensk narkotikapolitik i decennier har kännetecknats av en nollvision mot narkotika – drogerna ska utplånas och personerna som missbrukar ska bli drogfria, helt drogfria – så växlar nu Sverige i likhet med omvärlden långsamt över till "harm reduction" – med målet att istället minska skadorna och utslagningen av droger (och hemlöshet). Men det går stapplande.

Marcus Knutagård (i texten nedan MK) , docent i socialt arbete vid Lunds universitet har i flera år studerat effekterna av svensk bostads- och hemlöshetspolitik. Just nu ingår han i ett forskningsprojekt som studerar genomförandet av *Bostad först* i Sverige.

Fredrik Bergman från SocialPolitik (i texten nedan FB) samtalade med honom sedan Sverige varit värd för den europeiska hemlöshetskonferensen FEANTSA FORUM, vilken hölls i Stockholm som en del av Sveriges ordförandeskap i EU.

Om kravet från svensk socialtjänst tidigare var att människor skulle vara helt drogfria innan de kunde få en egen lägenhet, så innebär *Housing first* det vill säga *Bostad först* att människor kan få en bostad trots att de självmedicinerar/använder droger. Forskningen visar att om en människa i hemlöshet bara får en egen bostad är de flesta så angelägna om att få behålla denna bostad att de av egen kraft försöker få ordning på sitt liv och missbruk. Bostad först är ofta både billigare och värdigare för individen och samhället än behandlingshem och stödboenden.

FB: Hur går det för Bostad först i Sverige?

MK: Det var positivt att vi 2022 fick en ny [nationell hemlöshetsstrategi](#). Där finns Bostad först med som en viktig del. Socialstyrelsen delar i år ut 70 miljoner för att främja utvecklingen av Bostad först. Och jag tror att det kommer att bli genombrottet för Bostad först i Sverige.

Innan hemlöshetsstrategin räknade vi ut att det bara var 21 kommuner (av 290 reds. anm.) som arbetade med Bostad först. Det fanns bara 600 bostad förstlägenheter i hela Sverige.

Men när vi nu tittade efter var det 105 kommuner som hade sökt medel från Socialstyrelsen för utveckling av Bostad först. Så nu finns det goda möjligheter att det växer i en snabbare takt. Med nationellt stöd.

De första Bostad förstlägenheterna i Sverige tillkom i Helsingborg och Stockholm 2010 utan stimulans utifrån. De byggde helt på lokala initiativ. I våra grannländer har det sett annorlunda ut. De har i många år haft nationella hemlöshetsstrategier som uppdaterats och hållits aktuella – därigenom har de bedrivit ett bättre och mer strategiskt arbete för att komma till rätta med hemlösheten. Finland, Norge och Danmark har alla kommit längre med Bostad först.

FB: Brukar inte Finland framhållas som ett föredöme när det gäller hemlöshetspolitik?

MK: Jo, de har strategi efter strategi. Hela tiden under nationell samverkan mellan stat och kommuner. Och det har resulterat i en drastisk minskning av hemlösheten. Här i Sverige har det i princip varit en konstant ökning av hemlösheten under samma tid. Här har hemlöshetsfrågorna mer varit upp till varje socialtjänst att försöka lösa på egen hand.

FB: Bostad först i Sverige har ofta frångått intentionerna så att det fortfarande inte blir förstahandskontrakt för de boende – utan nästan alltid andrahandsuthyrning via

socialtjänsten.

MK: Housing First i originalmodellen var faktiskt andrahandskontrakt. Även om idén hela tiden har handlat om att skapa ett långsiktigt boende för individen. Annars har sociala kontrakt funnits länge i Sverige. Men det är ett osäkert boende där människor kan bli uppsagda på en vecka eller två. Från universitetet har vi förespråkat förstahandskontrakt för Bostad först. Men det har hittills inte gått så bra. Karlstad har Bostad först med förstahandskontrakt. Men det har varit svårt att få fastighetsägare att hyra ut. I Helsingborg har man haft förstahandskontrakt med bortförhandlad besittningsrätt hos Helsingborgshem. Alltså att kontrakten inte skrivs med socialtjänsten. Det är också en lösning värd att pröva på fler håll.

FB: Den så kallade "bostadstrappan" – som fortfarande är den vanligaste modellen i Sverige – har syftat till att människor ska vara helt drogfria innan de får en egen bostad. De ska så att säga bli mer och mer skötsamma för varje steg på trappan. De börjar kanske på akutboende, fortsätter med stödboende, följt av Flexbo eller försökslägenhet. Varje steg i trappan är kopplat till stödinsatser för nykterhet. Och den som inte vill eller kan följa myndigheternas stödinsatser blir vräkt och trillar ner för trappan – tillbaka till öppen hemlöshet eller akutboende. Modellen passar dåligt för äldre med beroende som kanske inte vill eller klarar av att bli spiknyktra, människor som kan ha självmedicinerat i ett helt långt liv. Deras lott blir att åka jojo i bostadstrappan och ofta bli vräkta – trots att de vare sig slåss eller slarvar med hyran. De klarar bara inte att bli nyktra. Det blir dyrt för samhället och oroligt och ovärdigt för individen.

Utan långsiktiga kontrakt tenderar väl Bostad först att bli ganska lik den gamla bostadstrappan – lätt att bli vräkt, lätt att hamna på gatan igen?

MK: Jo. Det är ju viktigt hur långsiktiga kontrakten är. För

den här gruppen brukar man frångå de vanliga lägenhetskонтракten. Och det beror delvis på att fastighetsägarna menar att det är svårt och dyrt att vräka människor i Sverige. Därför finns den här andrahandslösningen. Socialförvaltningen hyr i första hand. Och hyresgästen hyr i sin tur genom socialförvaltningen. Genom att socialtjänsten går in och hyr är det lättare att få med fastighetsägarna.

Ibland kallas de här lägenheterna för genomgångsbostäder. Man får bara bo där i fyra år, sen blir man av med dem. Från forskningen har vi menat att man absolut ska undvika det temporära. Man måste kunna få bo kvar länge. Det är en bärande idé i Bostad först.

Många personer i hemlöshet i Stockholm tillbringar tid på Centralstationen. Den stänger dock ett antal timmar på natten. Foto: Leo Cuellar
FB: Varför tror du att många svenska kommuner fortsätter arbeta med den gamla bostadstrappan trots att den internationella forskningen sedan länge visat att Bostad först är både värdigare, billigare och mer effektivt?

MK: Det är så inrutat i oss – att nå kvalificering för att få komma vidare. Vi har också problem i synen på missbruk och droger. För många är det väldigt svårt att tänka Housing first och harm reduction. De vill fortfarande att drogerna ska försvinna helt först.

I Sverige har idén om nolltolerans mot droger varit så stark att det till och med varit krav på att människor ska ha varit drogfria i sex månader för att få substitutionsbehandling – metadon och subutex. Men den som har varit drogfri i sex månader behöver inget metadon.

FB: Befinner vi oss mellan två system?

MK: Ja och då är alltid risken att det gamla systemet överlever och att det nya ebbat ut. Men har man tur nu så kan hemlöshetsstrategin tillsammans med projekten och forskningen leda det hela vidare. Det gäller att kombinera alltihop. Vi behöver också få till arbete för människor i Bostad förstlägenheter.

Mycket tyder på att bostad är en förutsättning för att överhuvudtaget kunna arbeta. Det är förstås svårt att arbeta för den som är öppet hemlös och som lever med sömnbrist och oro natt efter natt. Många har också farit illa. Hälsan är inte på topp. Det finns såklart många hinder. Men också fantastiska exempel på människor som tidigare bedömts som hopplösa fall och som nu klarar både arbete och eget boende.

FB: Finns det sådana solskenshistorier i Sverige?

MK: Ja jag tycker det. Det finns flera som gått från hemlöshet till att idag ha lägenhet och jobba som boendestödare. Det är jätteroligt att se. Eller människor som lyckas bo kvar i sin Bostad förstlägenhet och som efter hand återfår kontakt med familjen och barnen, med nära och kära. Många behåller sin kontakt med Bostad förstteamet trots att de inte behöver det formellt, också när bostaden blivit deras. Det har byggts viktiga allianser runt Bostad först. I Helsingborg finns

kamratföreningen G7 för människor som bor i Bostad förstlägenheter och som stöttar varandra. Nu hjälper föreningens medlemmar andra att komma på fötter efter hemlöshet. Så visst finns det änglar – på olika håll.

FB: I England talar man om *Employment first*. Att det måste finnas aktiviteter och sysselsättning om inte människor ska gå under i ensamhet. Här har Sverige också tänkt att människor måste ha en vidimerad nykterhetsstämpel i ryggen innan de kan börja arbeta. Samtidigt finns gatutidningen Situation Stockholm och alla deras säljare. Det går visst att arbeta utan krav på spiknykterhet. Känner du till andra exempel?

MK: I Skottland finns ett system där människor i Bostad förstlägenheter jobbar ideellt första året och sen som peer support i två år med betalning. Nästa steg blir att lämna också det och bli professionella inom socialtjänsten. Skottarna har en tydlig utvecklingsväg, där man också tar tillvara på de kunskaper och erfarenheter människor har.

FB: Något sådant skulle behövas i Sverige. Men det gäller också att hitta former för nya jobb. Det borde finnas jobb och meningsfull sysselsättning också för den som bara mäktar med att arbeta en timme om dagen. Det talas ofta om hur svårt det är att lyfta in en idé från ett land till ett annat med annan lagstiftning och andra myndigheter. Både IPS (individual placement support – hjälp att få arbete) och Bostad först kan synka lite skevt med det svenska regelverket – IPS krockar exempelvis med Försäkringskassans regler för sjukersättning. Människor som länge levt på sjukersättning riskerar att bli av med sjukersättningen om de börjar arbeta i liten skala. Det finns många problem av den här typen.

MK: Jo, men trots allt har både Housing first och IPS kommit till Sverige. Det är positivt. När de nu finns här så synliggörs också hindren. Det är bra.

Ett allvarligt hinder när de här grupperna ska börja arbeta är

också att socialtjänsten kvittar inkomsterna mot försörjningsstödet. Om nästan allt man tjänar äts upp av socialtjänsten kan incitamentet att arbeta försvinna. Det hade varit spännande att få igång ett experiment med frikort i Sverige, ungefär som i Danmark. (I Danmark får människor som länge levt på försörjningsstöd tjäna upp till 40 000 kronor om året innan inkomsterna börjar kvittas mot försörjningsstödet. Reds anm.)

Ofta är det olika system som motverkar varandra. Det har ibland talats om lokala valutor och timebanking – att man kan byta tid med varandra för olika tjänster. Helsingborg har haft en öppenhet för att testa sådant.

Helsingborgshem har också något [de kallar Sällbo](#). Olika grupper bor ihop, måste umgås tillsammans. Poängen är att motverka ensamheten. Sällbo har fått väldigt bra respons av de som bor där.

Det behöver öppnas för fler alternativ i Sverige. Trots goda resultat med Bostad först vet man att 15-20 procent inte klarar av att bo kvar av olika skäl. Det efterfrågas andra bra boendelösningar.

FB: Jo, ensamheten blir ett stort problem om lägenhet är det enda man har. Inget arbete. Och ont om kontakter utanför den missbruksvärld man helst av allt vill lämna. Svårt att gå på dejt med en trasig tandrad. Ändå, arbetet är väl nästan det mest centrala. Att möjliggöra arbete för människor som bor i Bostad förstlägenheter. Vad skulle ett socialt frikort betyda här?

MK: Dels gör det något för självkänslan att få behålla det man tjänar. Och sen, att få ett större ekonomiskt utrymme. Det är viktigt. Små ekonomiska resurser gör att man blir mer utsatt på alla marknader. I det sammanhanget kan man också diskutera medborgarlön och basic income.

Ett socialt frikort skulle kunna ge ett verkligt

brukarinflytande. Människor måste få ersättning för det de gör. Eftersom inkomster idag kvittas med försörjningsstödet minskar möjligheten till samarbete och uppmuntran. Jag tror att ett socialt frikort både skulle stimulera och uppmuntra.

Som en del av Sveriges ordförandeskap i EU har det nyligen hållits en FEANTSA-konferens i Stockholm – med hemlöshetsforskare och experter från hela världen. (FEANTSA är en paraplyorganisation för både myndigheter och organisationer med syftet: Working Together to End Homelessness in Europe).

FB: Du var där. Några lärdomar från konferensen?

MK: Ett viktigt budskap är att flera europeiska initiativ har kommit på plats nu. Vi har börjat få en samsyn i EU om de här frågorna nu med EPOCH, [European Platform on Combatting Homelessness](#). Den här konferensen har handlat om policy, sen följs den upp i höst med en forskningskonferens. Fördelen med de här mötena är att det byggs nätverk och utbyten.

FB: Samtidigt ökar hemlösheten i Sverige. Det går fortfarande trögt med Bostad först. Vi har sprututbyten men inte sprutrum. Vi har inget socialt frikort för att främja arbete. Vi har fortfarande en olycklig uppdelning där psykiatrin sköts av regionerna och missbruk av kommunerna och där människor som har problem med både psykisk ohälsa och beroende faller mellan stolarna. Hur upplever du mötet med andra länder. Är Sverige sämst i klassen?

MK: Nej. Vi har inte kommit jättelångt med allt. Men samtidigt har vi en generell välfärd här som ligger som en bas. Det har vi trots allt. Fortfarande är Sverige jämförelsevis okey i allt från förskolor till skolmat till tandhälsa. Många av våra lösningar är tillkomna i en annan tid. Miljonprogrammet och folkhemmet tog vid efter brukssamhällena. Det svåra för Sverige är att ställa om utifrån det vi vet idag. Där ligger vår utmaning. Vi står inför att göra helt nytt på vissa områden. Stadsmissionen i Stockholm bygger nu en egen stor

fastighet för social housing. Sånt har vi inte hållit på med i Sverige tidigare.

FB: I en så svår fråga som hemlöshet upplever kanske alla länder att de är sämst i klassen – när de åker på konferens. Eller vad tror du?

MK: Nej, jag tror att många känner att de har kommit långt. Men samtidigt är detta svåra frågor.

Och just nu är det en tid av ökad risk för att fler ska fara illa – räntehöjningar, inflation och annat. Det är svårt att vara fattig nu. Lätt att hamna i uppgivenhet. Det behövs att beslutsfattarna uttrycker vilja och ambition. I jämförelse med Finland har vi och många andra länder fortfarande en bit kvar. Men kanadensarna var i alla fall imponerade över arbetet med Bostad först i Stockholm.

En helt annan och ganska stor utmaning i Sverige är att människor i socialtjänsten byter jobb så ofta. Det gör det svårt att behålla långsiktiga samarbeten. Det blir ständiga omtag. Det gör också att det nya tänket inte hinner sätta sig i väggarna riktigt.